

De systeembenadering biedt handvatten aan een integraal en gedragen ruimtelijk beleid

Als ingenieurs, ontwerpers en burgers een verschillende taal spreken

Onze planeet ondervindt steeds meer impact door menselijk handelen. Om onze aarde te beschermen, moeten we rekening houden met de samenhang van het planetaire ecosysteem. Ruimtegebruik en bodem zijn fundamentele om deze bescherming te realiseren: nu al “gebruikt” de mens 70 procent van het land wereldwijd. Philippe werkt als systeemdenker om dit vraagstuk vorm te geven. Welke uitdagingen ziet hij voor het beleid en welke concepten zijn behulpzaam?

Nele Bal interviewt Philippe Vandenbroeck

Over de geïnterviewde en de auteur:

Philippe Vandenbroeck is systeemdenker, scenario planner en mede-bezitter van shiftN [Creating Clarity in Complexity]
Nele Bal is werkzaam bij OVAM en redactielid van het Tijdschrift Bodem

Dag Philippe, ik zag je aan het werk tijdens de Masterclass “Designing with flows” in Brussel. Je belichtte samen met Dirk Sijmons het verschil in denken en taal tussen ingenieurs en (ruimtelijke) ontwerpers. Dat vond ik een interessant gegeven waarover ik je graag wat vragen stel. Welke rol speelt dit verschil in denken en taal bij de systemische benadering van land en bodem?

Ik maak graag onderscheid tussen twee brede stromingen in het systeemdenken. Het ‘harde’ systeemdenken tracht greep te krijgen op de complexiteit van een dynamische omgeving via kwalitatieve en kwantitatieve modellen. Die modellen tonen de samenhang tussen heel wat factoren. We veronderstellen dat die modellen een vereenvoudigde maar in essentie betrouwbare afspiegeling zijn van de werkelijkheid. De ‘zachte’ systeembenadering richt zich niet op het model maar op het proces om met die complexiteit om te gaan. De complexiteit wordt hier ook niet louter gezien als technische complexiteit, maar er is ook een sociale dimensie door het feit dat verschillende wereldbeelden en belangen elkaar kruisen in die ‘wicked problems’. Die netelige vraagstukken kunnen niet “opgelost” worden, maar vragen om een leerproces, dat per definitie nooit afgesloten kan zijn. Persoonlijk denk ik dat het erg belangrijk is dat we beter worden in het organiseren van dit soort maatschappelijke leerprocessen. Ik denk dat we daarvoor ook verschillende competenties moeten samenbrengen. Naar mijn gevoel zijn er drie funderende sets van competenties die met elkaar verweven moeten worden: conceptueel denken, dialoog voeren en ontwerpen. Het zijn in feite drie verschillende ‘repertoires’ om met complexiteit om te gaan en ten gronde ook inclusief. Dat wil

zeggen dat ze er in samenhang op gericht zijn om een te rigide technocratische aanpak te doorbreken.

Hoe ben je dat soort van ideeën eigenlijk op het spoor gekomen?

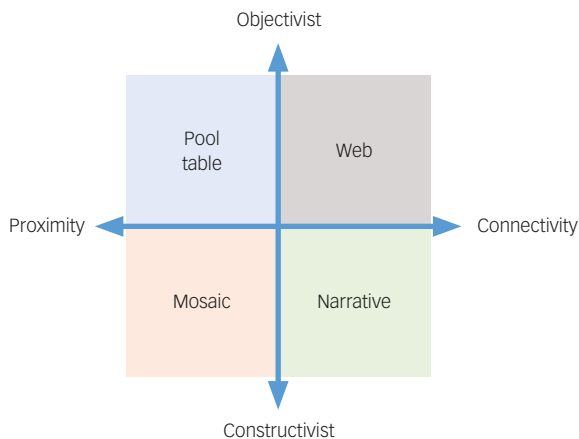
Tijdens de Masterclass gaf ik aan dat ingenieurs en ontwerpers moeilijk spreken met elkaar, dat ze een verschillende taal hebben en verschillende discussiekaders. Ik heb dit voor het eerst aan den lijve ondervonden tijdens een project dat ik in 2012 uitvoerde en begeleidde voor de Engelse overheid waar we trachtten via een systemische analyse toekomstscenario’s voor het ruimtegebruik voor de komende 100 jaar uit te werken. Het gesprek tussen de experts van de verschillende disciplines verliep moeizaam:

Ingenieurs, ontwerpers en burgers samenbrengen rond wensbeelden

de ontwerpers, ecologen en landschapsarchitecten bekeken de toekomstscenario’s vanuit een ruimtelijk perspectief, terwijl de ingenieurs, planners en economen eerder een kwantitatieve focus hadden. Het bleek moeilijk om tot een gezamenlijke oplossing te komen vanuit dit ander “ethos”. Om beter uitgerust te zijn om met dit soort disciplinaire kortsluitingen om te gaan, volgde ik de opleiding “Human Settlements” aan de KUL. Ik leerde urbanisatie en ruimtelijke planning in het bredere systeem van duurzame ontwikkeling te plaatsen, en dit zowel voor de technische, ruimtelijke als sociale aspecten.

Dat lijkt me complexe materie. Heb je een bepaald denkkader van waaruit je kan starten?

Ik ontwikkelde recent in opdracht van de Vlaamse MilieuMaatschappij een denkkader waarin ik verschillende vensters open op de 'ruimte als systeem': een soort typologie van geografieën die aanknoopt bij wat ik eerder al vertelde (zie figuur 1). Volgens een eerste as beschouwt men de ruimte als object, als uitgebreidheid, van buitenaf. Dat is een modernistisch perspectief, gericht op het maximaliseren van 'performance'. Aan het andere eind van het spectrum benaderen we de ruimte als een plastisch medium, van binnenuit. De focus ligt dan op het ontwikkelen van ruimte als potentie. Op een tweede as worden ruimtelijke relaties dominant gestructureerd in functie van 'nabijheid' of 'connectiviteit'. Met de eerste logica zijn we van oudsher heel vertrouwd. De logica connectiviteit is de logica van netwerken en daar zijn we ons nog maar een paar decennia van bewust. Als je deze assen met elkaar kruist, krijg je vier verschillende kwadranten van waaruit interventies in ruimte en de bijhorende bodem telkens anders begrepen worden. De typologie geeft aan dat er heel verschillende paradigma's zijn om naar ruimte en ruimtelijke ontwikkeling te kijken. Ik heb ze metaforisch aangeduid als respectievelijk ruimte als 'biljarttafel'; 'web', 'mozaïek' en 'narratief' (zie figuur 1). De bodem zal in elk van die kwadranten ook een andere betekenis krijgen. Het kan gezien worden als een inerte buffer of als een stuk erfgoed, als een platform of als een palimpsest.¹

FIGUUR 1: TYPOLOGIE VAN GEOGRAFIEËN NAAR PHILIPPE VANDENBROECK.

Waar situeren de verschillende partijen zich in deze typologie?

Ik zou zeggen dat de ingenieurs zich van nature eerder in de bovenste helft ophouden: ze kijken vooral op een waarnemende en objectieve manier naar de ruimte en vanuit een uitvoerende focus. De ontwerpers en landschapsarchitecten zetten zich meer "in" de ruimte, gaan er plastischer mee om en proberen de latente mogelijkheden in kaart te brengen vanuit de notie van 'site'. Ze situeren zich dus aan de onderkant. Om potentie te ontwikkelen heb je wel twee elementen nodig: enerzijds middelen (infrastructuur, ecologisch, menselijk, sociaal) en anderzijds het vermogen om daarvan gebruik te maken. Dat wil dus zeggen dat je vanuit dat perspectief nooit alleen in termen van 'oplossingen' kan denken, maar in termen van het ontwikkelen van het handelingsvermogen van alle burgers die zich met dat ruimtelijke systeem verbonden weten. Ook zij bewegen zich als actoren in de ruimte, maken er gebruik van en interageren ermee, mobiliseren andere burgers, enz.... Je ziet dus dat de burger wel degelijk deel uit maakt van het systeem en dat het belangrijk is om zijn handelingsvermogen als ontwerpvariabele mee te nemen. Als je enkel conform de bovenkant van de typologie een top down beleid voert, dan krijg je een technocratische visie die sterk vanuit afgescheiden disciplines blijft denken omdat de visie er buiten staat. Je moet evenzeer de onderkant, de burger, bottom up, erbij be-

trekken, want zijn/haar visie gaat breder en omvat ook ethiek en waarden.

Heb je suggesties hoe de overheid deze systemische aanpak concreet kan vormgeven?

Overheden hebben het traditioneel heel lastig met het prijsgeven van controle. Ze voeren wel een heel emancipatorisch discours maar uiteindelijk houden ze toch graag de touwtjes in handen. De aanpak van transitie governance, zoals die in de Lage Landen al gedurende meer dan een decennium enthousiast wordt omarmd, is daar een typisch voorbeeld van. Hoewel die aanpak ten gronde heel sterk vertrekt vanuit het vermogen van mensen om hun eigen toekomst gestalte te geven, wordt die door overheden

Bodem als inerte buffer,
als erfgoed, als platform of
als palimpsest

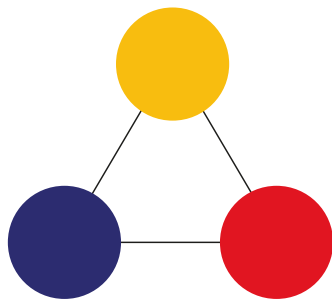
toch vaak weer in een technocratisch keurslijf gestoken. Zo wordt het weer oude wijn in nieuwe zakken. Idealiter stippelt een overheid niet alleen een top down beleid uit, maar waakt ze erover dat het maatschappelijk debat in alle openheid wordt gevoerd. Burgers moeten als volwassenen beschouwd worden en men moet leren om écht naar elkaar te luisteren. Dat vereist dat geïnvesteerd wordt in het versterken van burgerschapsvaardigheden, zoals kritisch denken. De overheid kan ook zorgen dat rond belangrijke beleidsthema's, zoals het ruimtelijk beleid, ambitieuze doelstellingen worden gekaderd op een wijze die het maatschappelijk weefsel versterkt eerder dan polariseert. Bv. over de veelbesproken "betonstop" in Vlaanderen (bouwverbod in de open ruimte) geven de beleidsmakers best duidelijk aan dat het hier om het vrijwaren van de open ruimte als doelstelling gaat, wat in het voordeel is van elke Vlaming. Ik was onlangs in het Groothertogdom Luxemburg en dan zie je dat er overal windturbines staan. Protestborden of graffiti heb ik nergens gezien. Het kan niet anders dan dat de overheid daarvoor over een breed terrein sensibiliserend te werk is gegaan. In Duitsland blijkt dat een stuk lastiger te zijn. Daar komt meer protest tegen de landschappelijke impact van de Energietransitie.

Burgers, en bij uitbreiding de samenleving, overtuigen dat een transitie nodig is, is inderdaad niet evident. Heb je hier ervaring mee?

Volgens de "Social Practices Theory" van Elizabeth Shove zijn er drie zaken nodig om maatschappelijke gedragspatronen te veranderen: 1) de nodige infrastructuur of technologie moet voorhanden zijn, 2) de nodige vaardigheden om anders te leven moeten aangeleerd en eigen gemaakt worden en 3) in de beeldvorming moet de verandering op symbolische wijze in het dagelijkse leven aanwezig zijn. Ook hier komt met name de rol van ontwerp weer op het voorplan. Het is een vorm van lateraal denken dat een fundamenteel alternatief biedt voor de traditionele manieren - marktmechanisme en regelgeving - om maatschappelijke vraagstukken aan te pakken.

Bij het tot stand komen van een ontwerp kunnen ontwerpers, ingenieurs en burgers met elkaar in discussie gaan en zo nieuwe opties verkennen en nieuwe wensbeelden scheppen. Elk van de actoren wordt op deze manier uitgedaagd om zijn verhaal naar voren te brengen en in discussie te gaan over de verhalen en beelden van de andere partijen.

Meaning: cultural conventions, expectations and socially shared meanings

Material: objects, tools, infrastructures

Competence: knowledge and embodied skills

FIGUUR 2: PRAKTIJKELEMENTEN. OVERGENOMEN EN Aangepast van Shove et al., 2012.²

En dan wordt er een soort compromis tussen deze verhalen en beelden gezocht?

Eigenlijk zoekt men beter naar een “vergroeiing” (coalescence) van belangen en ideeën, niet echt een compromis waarbij door iedereen water in de wijn gedaan wordt tot een afgezwakte versie van de oorspronkelijke ideeën. Het convergeren (alignment) van de verschillende ideeën binnen de complexe context van waaruit dan stap voor stap naar het tegemoet komen aan de wensen van alle partijen wordt gewerkt, rekening houdend met de verschillende belangen en opinies. Welke stap men dan uiteindelijk eerst zet, hangt af van de ervaren “sense of urgency” (die groot of klein kan zijn) en van de mate waarin ideeën al geconvergeerd zijn. Het kan ook zijn dat tijdens het proces een nieuwe gebeurtenis plaatsvindt, waardoor men weer andere stappen neemt dan eerst was voorzien. In zekere zin is het hele proces dus zelforganiserend.

Tot slot nog een laatste vraag: aan welke heilige huisjes mag of moet men nog raken om de transitie naar de bescherming van het planetaire ecosysteem mogelijk te maken?

We spraken al over de rol van de overheid die burgers als echte volwassenen dient te behandelen. Het is natuurlijk een griezelige gedachte, zeker in tijden van Brexit e.d., maar de vlucht achteruit in het populisme kan alleen op een debacle uitdraaien. Een status quo is immers niet denkbaar, een transitie is nodig. Wanneer het over ruimte gaat, moeten we ons ook de vraag stellen of en hoe huidige ontwikkelingsmodellen, die vaak eenzijdig kapitaalgedreven zijn, kunnen bijdragen tot het creëren van een bredere

Investeren in het versterken van burgerschapsvaardigheden

maatschappelijke waarde. Dat is een vraagstuk dat me de laatste tijd nogal bezig houdt en ik zou daarrond graag partners vinden om ideeën uit te wisselen.

NOOT

1. Een palimpsest is een stuk gebruikt perkament dat opnieuw beschreven wordt.
2. Shove E, Pantzar M and Watson M. (2012) The dynamics of social practice: everyday life and how it changes, London: Sage.

BRONNEN OVER SYSTEEMDENKEN:

- https://issuu.com/shiftn/docs/shiftn_wp_systems_thinking_web
- https://issuu.com/shiftn/docs/shiftn_wp_transition_web

FIGUUR 3: DE VERSTENING VAN DE OPEN RUIMTE IS EEN 'WICKED PROBLEM' DAT BAAT HEEFT BIJ EEN SYSTEMISCHE AANPAK.